

Makedonské regionální skupiny. Problémy klasifikace, etnonym a kolektivních identit

Helena Bočková

Klasifikace populací je vědecký nástroj k utřídění, zpřehlednění a didaktické prezentaci; cílem je vymezit základní typy a formy. Zároveň je i obecnou schopností a potřebou člověka klasifikovat lidská společenství, připisovat příslušníkům určitých kategorií charakteristiky, které ne vždy musí mít objektivní zdůvodnění, protože se přitom uplatňují i stereotypy a předsudky. To souvisí s problémem kolektivních identit. Samotný pojem identita se v humanitních vědách rozšířil od šedesátých let 20. století; ovšem předmětem soustředěného výzkumu se stal v posledních třiceti letech. Kolektivní identity a identifikace jsou stále téma aktuální; přispívá k tomu i probíhající globalizace. V poslední době se pozornost badatelů obrací od obecně přijímaných zjištění, že kolektivní identity vznikají v konfrontaci „my“ a „oni“, že nositelům poskytují pocit příbuznosti a spolupatřičnosti a zároveň vytvářejí hranice mezi skupinami s odlišnou identitou, na procesualnost a interaktivnost kolektivních identit, na překrývání různých typů identit, význam kolektivní paměti nebo souvislost identity a moci.¹

Populace klasifikuje víc vědních, hlavně humanitních oborů. Vedle klasifikace lingvistické, religiozní, etnické, etnostatistické, antropologické (rasové), archeologické existuje také etnologická. Předmětem etnologické klasifikace jsou populace nižšího řádu než etnikum, konkrétně regionální skupiny.² Pro tyto skupiny etnologie užívá různé termíny, které souvisí s národními badatelskými tradicemi a vývojem odborného názvosloví. Terminologické posuny provázejí i proměny důrazů a interpretace. Nejstarší označení pro regionálně (sebe)vymezené skupiny populací z pera poučených zájemců v 19. století bylo *kmeny*, v jihoslovanských jazycích *pleme*. Termín *kmen* vyjadřoval hodnotící postoj o domnělé primitivnosti těchto skupin a romantické představy o kontinuitě recentních skupin s raně středověkými kmeny.³ Výsledkem dobového zájmu o tyto skupiny byly publikované všestranné popisné charakteristiky: specifika kultury, zvláštnosti jazyka (dialekty,

1 Například inspirující kolektivní práce Kiliánová, Gabriela – Kowalská, Eva – Krekovičová, Eva (eds.): *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava 2009.

2 Etnologická klasifikace má některé styčné body s dialektologickou klasifikací zabývající se nářečmi, tedy nižším řádem než jazyk.

3 Na Balkáně nebyla tato interpretace zcela opuštěna dodnes, i díky paralelám mezi středověkými a současnými etnonymy.

jazykové kuriozity), psychické a antropologické odlišnosti. V „krátkém“ 20. století se nejprve v meziválečném období na Slovensku, v Polsku nebo například v Maďarsku uplatnil termín *etnické skupiny* a pak termín *etnografické skupiny* (Česko, Slovensko, Polsko, Bulharsko a další).⁴ Termín etnografické skupiny odrážel zúžený oborově specializovaný etnologický zájem a soustředění na tradiční kulturu.⁵ Etnologové zároveň přesunuli pozornost od etnografických skupin k objektivistickému studiu etnografických regionů. V Česku se studium etnografických oblastí rozvíjelo na Moravě v šedesátých letech 20. století⁶ a vyústilo v interpretaci o kulturní specifitě etnografických regionů, což souviselo s představami o homogenitě a izolovanosti, v Česku feudálních panství, na Slovensku stolic/žup. Názvy etnografických skupin a oblastí pronikly do odborného označování regionálních typů a forem jevů lidové kultury,⁷ například *slovácký kroj*, *hanácký dům*, *šopsko choro*, *šopska kášta*; a následně do etnologické rajonizace (v Česku například *Haná*, *Valašsko*, *Horácko*, v Makedonii *mijačka* a *brsjačka etnička celina*). V posledním čtvrtstoletí se etnologie vrátila ke studiu nositelů krajových specifík. Zároveň došlo k dalším terminologickým posunům v označování příslušných skupin k dosud neustáleným termínům *regionální skupiny*,⁸ *etnokulturní skupiny*,⁹ *subetnické skupiny*,¹⁰ *skryté menšiny*.¹¹ V makedonské národní etnologii se pod vlivem srbské vědy¹² užívá širší termín *etnički grupi*, případně *etnički zaednici*, tedy etnické skupiny, etnická společenství.¹³ Návrat ke studiu skupin v etnologii provázal přesun pozornosti od objektivních znaků k sebevymezení daných skupin. To souviselo

4 Makedonský etnolog Zorančo Malinov nedávno mylně spojil uplatnění termínu etnografické skupiny v bulharské etnologii s vlivem sovětské Bromlejevovy školy sedmdesátých let 20. století. Srov. Malinov, Zorančo: Etnografskata grupa Mrvaci. *Etnolog* 12–13, 2009, s. 40. Bulharská etnologie užívá označení *etnografski grupi* už od čtyřicátých let. Srov. Vakarelski, Christo: Grupi na bálgarskata narodnost ot bitovo gledište. *Izvestija na Bálgarskoto geografsko družestvo v Sofija* 10, 1942, s. 236–261.

5 Za charakteristický kulturní znak etnografických skupin byl považován zejména kroj.

6 Zjm. Frolec, Václav – Holý, Dušan – Tomeš, Josef (eds.): *Strážnice 1946–1965*. Brno 1966.

7 Srov. například Podolák, Ján: Etnografické oblasti na území Slovenska ako podklad k monografiám o ľudovom staviteľstve. *Slovenský národopis* 5, 1957, s. 529–537.

8 Súpis etnografických a regionálních skupin na Slovensku. *Národopisné informácie* 1988, č. 2, s. 17–103. Je zajímavé, že adjektivum regionální se v etnologii užívá dlouhodobě v souvislosti s kulturou (regionální typ, regionální forma), zatímco pro označování skupin obyvatel teprve relativně krátce.

9 Švecová, Soňa: Etnografické skupiny na Slovensku. Príspevok ku klasifikácii. *Český lid* 78, 1991, s. 131.

10 Šatava, Leoš: *Národnostní menšiny v Evropě*. Praha 1994, s. 23.

11 Roku 2002 skupina mladých badatelů na univerzitě ve Štýrském Hradci. Christian Promitzer definuje skryté menšiny jako početně malé populace, skupiny společného původu, s neřešeným statusem vůči státu, ve kterém žijí, s kulturními charakteristikami, které je odlišují od okolí a které i okolí vnímá jako odlišné, bez vlastních intelektuálních elit, které zpravidla nevystupují jako politické subjekty a jsou loajální vůči státu, ve kterém žijí. Přejí si zůstat skryté; je to prostředek k přežití. Jsou výsledkem dlouhodobého odporu vůči etnické či národní homogenizaci. Víc Promicer, Kristijan: (Ne-) vidljivot skrivenih manjina na Balkanu. Neka teorijska zapažanja. In: Sikimić, Biljana (ed.): *Skrivene manjine na Balkanu*. Beograd 2004, s. 11–24.

12 O vztahu makedonské a srbské etnologie Bočková, Helena – Machová, Barbora: Makedonská etnologie – minulost a přítomnost. *Ethnologia Europae centralis* 11, 2013, s. 71.

13 Ruský badatel Jurij Bromlej, jehož škola a dílo měly velký dosah ve vědeckém diskurzu socialistických zemí, rozlišoval *etnické skupiny* a *etnické podskupiny*, *subetnosy*. Bromlej, Jurij: *Etnos i etnografija*. Moskva 1973, s. 125.

s uplatněním emického přístupu v etnologickém studiu a interpretaci a s novými teoriemi kolektivních identit. Odborný diskurz akceptoval rozdíl mezi etnografickou skupinou a etnografickou oblastí, kterou vymezil už roku 1936 polský antropolog a etnolog Józef Obrębski: zatímco etnografické skupiny jsou produktem skupinového vědomí regionální spolupatříčnosti a odlišnosti od okolí, které je nejsilnější na kulturní hranici, etnografické oblasti jsou produktem badatelského poznávání, studia, geografickým vymezením objektivních společných kulturních znaků.¹⁴

Termíny subetnické skupiny, etnokulturní skupiny, etnické skupiny reflektují rozlišení adjektiv etnický a národní a dané skupiny nahlízejí jako druhy etnických menšin, jako etnické subjednotky. To souvisí s opuštěním starší představy o homogenitě etnik a potažmo i národů. Takto se regionální skupiny dostaly například do encyklopedie *Národnostní menšiny v Evropě* (1994) nebo do kolektivní publikace *Skrivene manjine na Balkanu* (2004). Pojetí etnografických skupin jako etnických subjednotek¹⁵ vedlo také k nové vlně zájmu o ně. Na Slovensku vznikl soupis všech slovenských historických i současných regionálních skupin včetně teoretické interpretace.¹⁶ V Česku shrnul etnické a etnografické skupiny a oblasti Čech, Moravy a Slezska čtvrtý díl *Etnografického atlasu*.¹⁷ V Makedonii se tématu *etnički grupi* věnovala Galaba Palikruševa,¹⁸ řada nových prací vyšla v prvním desetiletí 21. století.¹⁹ Označení regionální skupiny klade důraz na souvislost s krajem. Regionální skupiny se vymezují kulturněgeografickou kolektivní identitou, vědomím odlišnosti, etnonymem, relativně menším počtem příslušníků než národ; nikde na Zemi nemají „mateřský národ“, určitým znakem, znaky se odlišují od okolí a územně mohou zahrnovat od několika lokalit po makroregion. Na Balkáně k jejich výrazným znakům patří i územní nekompaktnost z důvodů migrací a nehomogenost způsobená multietnicitou a multikulturalitou Balkánu. Mnohdy

14 Obrębski, Józef: Problem grup etnicznych w etnologii i jego socjologiczne ujecie. *Przegląd socjologiczny* 4, 1936, s. 177–195. Cituji podle Švecová, Soňa: Etnografické skupiny a oblasti na Slovensku. *Ethnologia Europae centralis* 1, 1992, s. 25. V této souvislosti je charakteristické, že na Balkáně byl donedávna jednou z mála známých etnografických oblastí Šopluk, který poutal pozornost už od 19. století, zatímco etnografických či regionálních skupin bylo z Balkánu známo a popsáno mnohem víc.

15 Botík, Ján: *Etnická história Slovenska*. Bratislava 2007, s. 58.

16 Súpis etnografických a regionálnych skupín na Slovensku, s. 17–103; Švecová, Soňa: Etnografické skupiny na Slovensku. *Národopisné informácie* 1988, č. 2, s. 7–16.

17 *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska* 4. Praha 2004.

18 Palikruševa, Galaba: Etnosite i etničkite grupi vo Makedonija. In: Tomovski, Krum (ed.): *Etnologija na Makedonците*. Skopje 1996, s. 11–14.

19 Svetieva, Aneta: Šopi. *Etnolog* 11, 2005, s. 9–21; Nedelkovski, Bore: Mijacite i nivnata stopanska aktivnost na Balkanot. *Etnolog* 11, 2005, s. 187–194; Svetieva, Aneta (ed.): *Golo Brno. Život na granica*. Skopje 2006; Ristovska-Josifovska, Biljana: Preselbite na Mijacite odrazeni vo nivnite dela. Preselnците za sebe. In: *XXXIV naučna konferencija na XL međunaroden seminar za makedonski jazik, literatura i kultura*. Skopje 2008, s. 209–220. Dostupné z: http://www.ukim.edu.mk/dokumenti_m/2007-Literatura.pdf [cit. 14. 5. 2014]; Malinov, Zorančo: Etnografskata grupa Mrvaci. *Etnolog* 12–13, 2009, s. 40–53; Nedelkovski, Bore: Sezonskite dviženija na stočarite vo Makedonija. *Etnolog* 12–13, 2009, s. 242–254.

se v jedné oblasti vyskytovalo víc různorodých skupin a díky této diverzitě regionální skupiny neměly takový význam pro regionální kulturní charakteristiku jako například na Moravě, kde odlišnost těchto skupin byla víceméně jedinou, určující regionální specifičností. Nehomogenost a nekompaktnost regionálních skupin byla zvláště typická pro multietnickou Makedonii: v jednom kraji často žily vedle sebe dvě nebo víc regionálních skupin, několik jinoetnických menšin a skupinově nevymezení příslušníci majority (například v západní Makedonii Mijaci, Torbeši, Albánci, Vlaši, Makedonci). Regionální identita je v Evropě stále živá, či dokonce nově oživovaná; mimoto má v sobě etnický potenciál, „vitální etnickou dimenzi“.²⁰ Proto označení regionální, subetnické, etnokulturní skupiny nejsou v rozporu. Tento příspěvek pojednává o regionálních skupinách etnicky makedonských.

Různorodost regionálních skupin je umožňuje ještě vnitřně diferencovat na skupiny subetnické, makroregionální a škálu relativně menších skupin vymezujících se určitým specifikem jazykovým nebo kulturním. Badatelsky nejzajímavější jsou **skupiny subetnické**. Ty se vymezují stejnými kritérii jako etnika; ovšem některé jejich významné etnoidentifikační znaky jsou naplněné jiným obsahem než u etnické majority: etnonym, kolektivní identita, často religiozita, zásadně odlišný způsob života a další. Genetickou příbuznost s mateřským etnikem uchovávají zpravidla v jazyku. Mimo Balkán se jako subetnické skupiny klasifikují například Rusíni, Gorali, Szekély, Czangó. Na Balkáně vznikaly radikálně odlišným, specifickým transhumantním životem (Karakáčani), migrací, ale nejčastěji změnou religiozity, zpravidla konverzí velké skupiny od křesťanství k islámu (Pomaci). Zatímco sami členové subetnické skupiny se v prvé řadě identifikují se svou skupinou, mateřské etnikum v nich vidí své příslušníky; a přivlastňuje si je i dané náboženství nebo konfese. Ovšem v obou posledně jmenovaných případech zůstávají neplnohodnotnými členy druhé kategorie. To příslušníkům subetnické skupiny dává prostor pro různé strategie identifikace. Na Balkáně jsou dvě výrazné subetnické skupiny, které hovoří makedonsky a vyznávají sunitský islám: Torbeši a Gorani v oblasti Šar planiny.

Torbeši žijí nekompaktně v dnešní západní a severozápadní Makedonii, kde tvoří skupiny vesnic.²¹ Z migrací pocházejí Torbeši na Skopsku. Etnonym Torbeši vznikl jako exoetnonym a byl pejorativní. Odvozoval se od *torba*, vlněná taška, kterou Balkánci nosili přes rameno. Etymologických výkladů je několik: Torbeši prodali svou křesťanskou víru za torbu sýra; dali hlavu do torby a přešli k islámu (zavinuli si hlavu do turbanu); aby si vydělali na přežití, chodili masově za prací s torbou přes rameno. Existují i pokusy spojovat etnonym Torbeši se jménem slovanského kmene *Torbačeji*, s pomocnými oddíly v osmanském vojsku *Torba Oglan-*

20 Ondrejovič, Slavomír – Krupa, Viktor: Identita a jazyk. In: Kiliánová, Gabriela – Kowalská, Eva – Krekovičová, Eva (eds.): *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava 2009, s. 127.

21 Dnes celkem v 75 sídlech.

lari, nebo s perským označením *torbeš* pro putující obchodníky. Vedle převažujícího exoetnonymu Torbeš byly v minulosti zaznamenány i další: muslimské Makedonce na Kičevsku koncem 19. století nazývali místní křesťanští Makedonci *Čitaci* a místní Albánci posměšně *Apovci* (podle *apo* namísto *bajno, bratko*).²² Dnešní Torbeši etnonym Torbeši už neodmítají, respektive dávají mu přednost před označeními *Makedonci muslimové* nebo *islamizovaní Makedonci* používaný makedonskou pravoslavnou majoritou.²³ Ovšem pro křesťanské Makedonce jsou Torbeši málo makedonští (vyznávají islám). Podobně Torbeši, kteří se dnes deklarují jako Albánci, nejsou pro Albánce v Makedonii plnohodnotnými Albánci (mluví makedonsky). Okrajově se vyskytly i tendence vymezit Torbeše jako národ. To reprezentovala v roce 2006 vzniklá torbešská politická strana PEI (*Partija za evropska idnina*). Její představitelé stáli u zrodu torbešské hymny, vlajky a torbešského mýtu (starousedlíci bogomilského původu, vyznavači takzvaného evropského islámu, geneticky i mentálně odlišní od Makedonců i od Albánců). Kolektivní identitou současných Torbešů se zabývala slovinská etnoložka a antropoložka Sara Arko, která analyzovala procesualnost a politizaci kolektivní identity Torbešů v současnosti na příkladu západomakedonské vesnice Planina.²⁴ Porovnání výsledků čtyř posledních sčítání obyvatel ukázalo, že zatímco roku 1981 se většina obyvatel sledované obce deklarovala jako Makedonci, roku 1991 větší část preferovala kategorii „jiní“. Roku 1994 se třetina přihlásila k národnosti albánské, třetina k turecké a pětina k makedonské a roku 2002 se většina deklarovala jako Albánci, přičemž současně přes 80 % obyvatel uvedlo jako mateřský jazyk makedonštinu. Pomocí empirického výzkumu v obci autorka vymezila pět kolektivních identit současných Torbešů: jsme muslimové, Albánci, Makedonci, Torbeši, *pečalbari*.²⁵

Obdobnou základní charakteristiku, islám a makedonský jazyk (dialekt *našinića*), má i jihozápadněji se nacházející subetnická skupina: **Gorani, Goranci, Našinci**, žijící v horách v regionech Gora a Golo Brdo na pomezí dnešního Kosova, Albánie a Makedonie: koncem 19. století 42, dnes 31 vesnic: 18 v nejjižnějším Kosovu (jižně od Prizrenu), 11 v severovýchodní Albánii (jihovýchodně od města Kukëš) a 2 v západní Makedonii. Jejich počet zde se dnes odhaduje na desítky tisíc. Jazykově tvoří Gorani slovanský ostrov v albánském obklopení; v Kosovu a Makedonii píší cyrilicí a v Albánii latinkou. Roku 1921 Gorany rozdělila politická hranice a region se stal ekonomicky marginalizovanou oblastí. Etnonym Gorani, Goranci se odvozuje od regionu Gora. Jejich kulturní odlišnost v rovině kategorizace, přisuzování stejných znaků celé skupině, se vymezovala způsobem obživy:

22 Kānčov, Vasil: *Izbrani proizvedenija II*. Sofija 1970, s. 333.

23 V osmdesátých letech vyšly ve Skopji publikace o historii a lidové kultuře „islamizovaných Makedonců“.

24 Arko, Sara: „Jas (ne) sum Torbeš“. Etničnost vo edno zapadnomakedonsko selo – konstrukcii i politizaciji. *Etnolog* 12–13, 2009, s. 187–208.

25 Lidé chodící za výdělkem. Volba religiozní nebo profesní identity může být východiskem pro jedince a skupiny, které volí cestu etnické asimilace, ale nejsou akceptováni majoritním(i) etnikem(ky).

horským pastevečtím ovčí a v 19. století i masovými cestami za výtěžkem, při nichž Gorani prosluli jako mistři stavitelé, cukráři a pekaři; v Kosovu se jim dnes připisuje provozování fastfoodů. Cesty za výtěžkem a následné gastarbeiterství se postupně změnilo na trvalé pracovní migrace, takže dnes mnoho Goranů, údajně většina, žije mimo mateřskou oblast: v Albánii, Srbsku a dalších zemích bývalé Jugoslávie, v západní Evropě.

Poslední čtvrtstoletí na Gorany směřuje zvenčí nacionalistická propaganda: albánská, makedonská, bulharská, srbská, bosňácká. Všichni si tuto skupinu „na po mezi“ přivlastňují jako součást svého národa²⁶ a nárokují si chránit práva a zájmy těchto „příslušníků svého národa“ v jiném státě (státech). Dialekt Goranů *našinica* klasifikují Makedonci jako dialekt makedonštiny (jako nejčistší dialekt makedonštiny, se starými slovanskými prvky), Srbové srbštiny a Bulhaři bulharštiny. Školní výuka Goranů v Makedonii a nově i v Kosovu je v standardizované makedonštině,²⁷ v Albánii v albánštině (tamní Gorani jsou bilingvní); v Kosovu v devadesátých letech přežívala z jugoslávských dob v srbštině (ekavské variantě bývalého srbochorvatského jazyka), placená a podporovaná z Bělehradu, a nově se prosazovala v bosňáckém jazyce (východiskem ijekavská varianta bývalé srbochorvatštiny) s podporou Sarajeva.²⁸ Vedle vyučovacího jazyka jde i o problém rozdílných učebních osnov a států garantovaného vzdělávacího systému. Bulhaři i Makedonci nabízejí Goranům možnost studia na svých univerzitách. V Bulharsku v devadesátých letech byl objev Goranů jako soukmenovců velkou událostí.²⁹ V bulharské in-

26 Tyto interpretační významy mají termíny islamizovaní Makedonci, islamizovaní Bulhaři, islamizovaní Srbové, slavizovaní Albánci. Ze srbské strany byla i snaha označit Gorany za další jihoslovanský národ. Roku 1991 zřídili Srbové na jihu Kosova správní celek Gora s převahou slovanského muslimského obyvatelstva (Goranů), který byl zrušen s přechodem Kosova pod mezinárodní správu roku 1999 sloučením se severnější, etnicky albánskou oblastí Opoja v novém správním okrese Dragash s převahou Albánců.

27 V převážně albánských občinách v albánštině.

28 Víc Štěpánek, Václav: Jak nazvat svůj jazyk. *Slovanský jih* 5, 2005, s. 7–9; též: *Balkán po roce 1944*. Brno s. d. [2013], s. 137.

29 Z Bulharska agitovalo mezi Gorany v Kosovu a Albánii sdružení Rodoljubec, které se předtím věnovalo besarabským a dalším zahraničním Bulharům. V letech 2001 a 2005 vyšly v Sofii dva svazky Almanachu sdružení Ogniste nazvané *Bългарite v Albanija i Kosovo*. Bulharská Asociace za antropologiju, etnologiju i folkloristiku „Ongäl“ zorganizovala v letech 2006 až 2009 několik výzkumných expedic do Golo Brda v Albánii, když již předtím byly poznatky o Goranech prezentovány na mezinárodním sympoziu v Burgasu (1997) a v různých odborných sbornících a časopisech včetně bulharských ústředních etnologických periodik *Bălgarska etnologija* i *Bălgarski folklor* (1998, 1999 ad.). Bulharská žurnalistka Tanja Mangalakova vydala roku 2009 v Sofii knihu *Našenci v Kosovo i Albanija* (viz <http://www.knigite.bg/vibration.php?id=64> 17. 6. 2014), kterou v makedonském odborném tisku emocionálně odmítla přední makedonská etnoložka Aneta Svetieva. Srov. Svetieva, Aneta: „Našincite“ nema nikogaš da bidat „Vašinci“ i ako imate želba, vreme, nervi, plan i pari. *Etnolog* 12–13, 2009, s. 318–320. Bulharská etnoložka a muzikoložka Veselka Tončeva vydala v Sofii knihy o historii, tradiční kultuře a sebeidentifikaci zejména albánských Goranů *Bългарite ot Golo Bărdo, Republika Albanija I–II* (2009–2011; dostupné z http://www.ongal.net/editions2/GOLO_BARDO1_2009_INNER_BOOK.pdf a http://www.omda.bg/uploaded_files/files/articles/Golo_bardo_2_text_web2_1395571942.pdf [cit. 20. 6. 2014]) a *Nepoznatata Gora* (2012); je také autorkou několika etnologických filmů o Goranech (*Golo bărdo – nepoznatite bălgari, Gergjovden pri goranite v Albanija, Naše selo Boboštica, Razbărkanite niški*).

terpretaci u Goranů neproběhly procesy formování moderního národa jako u Makedonců v hranicích Republiky Makedonia, a proto zůstali Bulhary. Zastáncem goranského bulharství je například bulharský etnolog Vladimír Penčev.³⁰ V otázce Goranů se angažovali i makedonští etnologové, kteří uskutečnili roku 2003 s podporou místních goranských intelektuálů výzkumnou terénní expedici u Goranů v Albánii, ze které vzešla monografie *Golo Brdo* (2006).

Ovšem Gorani nejsou pasivním objektem exogenních asimilačních snah. Vedle národní agitace zvenčí probíhá i nacionalizace samotných Goranů, proces etnické sebeidentifikace směrem k transformaci předmoderní kulturně regionální kolektivní identity na moderní identitu národní. Goranská reprezentace, která se rekrutuje z vysokoškolsky vzdělaných Goranů a organizovaných goranských komunit hlavně v Tiraně a Bělehradu, prosazuje ideu, že Gorani jsou zvláštní národ; a goranští předáci pracují na konstrukci národní goranské identity. V kosovském Prizrenu obchodník goranského původu vytvořil v cyrilici písemný jazyk *našini-ca* a on a někteří další kosovští goranští intelektuálové v něm píší prózu a poezii. V Albánii se intelektuálové goranského původu věnují studiu goranského nářečí a sběru a vydávání sbírek goranského folkloru – lidových písní, přísloví.³¹ Gorani v Albánii založili sdružení Mir a usilují o školní výuku v mateřské jazyce a o uznání Goranů z Golobrdra jako etnické menšiny.³² Obdobně Gorani v Kosovu požadují oficiální statut etnické menšiny, možnost školní výuky ve vlastním jazyce, ale i kulturní autonomii oblasti Gora a 3–9 poslaneckých mandátů;³³ goranská elita se tak snaží prosazovat menšinové požadavky i politickými prostředky na parlamentní půdě. Gorani provozují ve svém dialektu rádio, noviny a webové stránky. Goranští předáci nastolili i otázku specifické etnogeneze Goranů a podle jednoho z nově vytvořených mýtů Gorani pocházejí od středověkých bogomilů, kteří se uchýlili do tamních hor před represemi bulharských a srbských vládců; podle dalšího jsou potomci starověkých Thráků. Tyto mýty řeší důležité etnoidentifikační otázky předků, původu na území a v čase, stěhování, zlatého věku. Mezi Gorany v regionu a diaspoře vzniklo víc občanských a politických sdružení, ve kterých se často prolínají goranské a vnější zájmy. Zároveň probíhá goranská národní agitace, která využívá i sociální sítě jako postmoderní prostředek komunikace.³⁴ Podle českého

30 Machová, Barbora: Rozhovor s Lozankou Pejčevou, ředitelkou Ústavu etnologie a folkloristiky s Etnografickým muzeem Bulharské akademie věd a jejím zástupcem Vladimírem Penčevem. *Český lid* 99, 2012, s. 102.

31 Dokle, Nazif (ed.): *Goranski narodni pesni*. Skopje 2000; týž (ed.): *Sevni, bre ashik, sevni, bre dusho...* Tiranë 2004.

32 Aleksova, Gordana: Statusot na Makedoncite vo Albanija. In: Sikimić, Biljana (ed.): *Skrivene manjine na Balkanu*. Beograd 2004, s. 25–31; Fetahu, Kimet: Barame isti prava kako Albancite vo Makedonija. Intervju. *EtnoAntropoZum* 3, 2002. Statut etnické menšiny mají v Albánii jen Makedonci z Malé Prespy.

33 *Makedonci-muslimani*. Dostupné z:

<http://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B8-%D0%BC%D1%83%D1%81%D0%BB%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8> [cit. 18. 10. 2009].

34 Například *I am not Albanian Serbian Bulgarian Bosnian or Slavo-Macedonian. I am Gorani ethnic Thracian*.

badatele Filipa Tesaře, který prováděl víceletý opakovaný stacionární výzkum mezi Gorany hlavně v Kosovu, Gorani, setkávající se posledních sto letech (od 1912) s národní identitou jako novým typem identity, dnes ztrácejí svou tradiční skupinovou identitu. Část přijímá národní identitu bosňáckou (zejména v Kosovu), zatímco druhá goranskou (jsme Gorani, Goranci, Našinci, naším jazykem je našinica; zejména v Albánii).³⁵ Obecně sice platí, že jednotlivci i společenství mají vícevrstevnatou identitu, nejen národní; ovšem vlastností nacionalismu je snaha jiné identity (hlavně kulturně regionální a konfesně regionální) marginalizovat a redukovat identitu na příslušnost k jedinému kolektivu, národu; pro jednotlivce i menší skupiny se tak ztrácí možnost volby alternativních identit.³⁶ Gorani potvrzují obecný poznatek, že stále víc skupin se probouzí k sebeuvědomění a požaduje společenské uznání, což souvisí i s nárůstem nacionalismu, postmoderním ožíváním významu náboženství a politizací kolektivních identit po zániku bipolárního světa,³⁷ na Balkáně umocněné politickými změnami a přeskupováním moci na přelomu 20. a 21. století.

Vedle Torbešů a Goranů existovaly i další regionální a lokální skupiny makedonsky hovořících muslimů, v 19. století v oblasti Tikveš kolem Kavadarci na vardarském pravobřeží, v oblastech Maleševo a Pijanec kolem řeky Bregalnica, v horské oblasti Meglen a další. Postrádaly ovšem vlastní etnonymy; okolím byly nazývány i samy se nazývaly *Turci*. Přitom vůči skutečným Turkům se striktně vymezovaly jako „jini“, negativně emocionálně a objektivně neznalostí turečtiny.³⁸ Původ jejich označení *Turci* lze interpretovat jako exoetnonym ze strany balkánských křesťanů, pro které byli „jini“ všichni muslimové (bez ohledu na jazyk), jež nazývali Turky, obdobně jako islamizaci skupin svých soukmenovců označovali *poturčuvanje*, poturčování, přestože objektivně o turcizaci nešlo. Význačným znakem muslimů hovořících makedonsky byla neznalost turečtiny, potvrzená mnoha zdroji v 19. i 20. století.³⁹ To lze interpretovat jako součást vědomé strategie přežití makedonských islamizovaných skupin, jejich obranu a prevenci před tureckou asimilací. Obdob-

Viz <http://www.youtube.com/watch?v=L0QhOesV8YA> – 1. 10. 2012; *Gorani, Gora = muslimani. Ne se Bugari, Slavci, Srbi, Albanci. Muslimani, muslimani, muslimani. Pomaks, Torbesh, Gorani, Bosnjaci, Albanci, Turci*. Viz <http://www.youtube.com/watch?v=uMNdiL8230A> [cit. 1. 10. 2012].

35 Tesař, Filip: Kudy kam? Gorané, tradiční komunita pod palbou modernity. In: *Studia Balcanica bohemoslovaca VI*. Brno 2006, s. 525–530.

36 Podoba, Juraj: Identita a moc: etnický konflikt v kontexte transformačních procesů. In: Kiliánová, Gabriela – Kowalská, Eva – Krekovičová, Eva (eds.): *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava 2009, s. 564–565.

37 Víc tamtéž, s. 554–569.

38 Neznalost turečtiny makedonsky hovořících muslimů dokládají i jejich jazykové problémy v případě přesídlení do Turecka. Víc Svetieva, Aneta: Za preselbite na balkanskite muslimani i za Našincite – Torbeši, Pomaci i drugi (Turci) vo Turcija. *EtnoAntropoZum* 6, 2009, s. 38–68; táž: Politizacija na etničkot identitet na Torbešite („Našincite“). *EtnoAntropoZum* 4, 2004, s. 49–74.

39 V oblasti Tikveš muslimové hovořící makedonsky byli z tohoto důvodu nazýváni okolním tureckým obyvatelstvem *Dilsi*, tedy neznalí jazyka. Srov. Känčov, Vasil: *Izbrani proizvedenija II*, s. 342.

nou strategií byla endogamie. Součástí jejich kolektivních identit byla i kolektivní paměť o původu, mezigeneračně tradovaná vyprávění o tom, jak a kdy došlo k islamizaci jejich skupiny. Vasil Kănčov k tomu píše koncem 19. století z autopsie: *Povšade sa zapazeni spomeni za poturčvaneto. Znajat, če bili njakoga christijani...* Uvádí i příklady rozpracování těchto skupinových narací: *Spored edno predanie seljanite ot Stregomišta, kato bili nasileni da se poturčat ot njakoj si zabitin, te poiskali ot chodžata, što go pridružaval, da im dade srok ot njakolko meseca, dokle izjadat svinete, koito imali. Takäv srok im bil daden i otkak iztekäl, te se poturčili.*⁴⁰

Zajímavým aspektem je religiozní heterogenita regionálních makedonských skupin – souběžná přítomnost makedonského muslimského a křesťanského obyvatelstva v jednom regionu, a s tím související otázka užívaného dialektu. Muslimským Goranům se připisuje *našinica* jako „jejich“ charakteristický znak, ovšem v regionu minoritně žili a žijí i křesťanští pravoslavní Makedonci, sdílející stejné nářečí. U Torbešů se jimi používané nářečí neoznačuje za jejich specifický znak, naopak primárně se spojuje s tamními Mijaky, pravoslavnými Makedonci, přestože podle dialektologů rekanská varianta západomakedonských nářečí má u Torbešů jistá specifika (lexikální morfémy).⁴¹

Na rozdíl od subetnických skupin **makroregionální skupiny** zakládají svou identitu na příslušnosti k historickému území. Často jde o velká území a početné skupiny. Na Balkáně jsou typické a určující v Řecku. Například Trakijci byli a jsou obyvatelé Thrákie. Tyto skupiny nejsou vědeckou konstrukcí, ale dodnes živým povědomím sounáležitosti obyvatel s určitým historickým územím a vědomím odlišnosti od jiných makroregionálních skupin. Charakteristickým znakem je, že v daném regionu mají regionální povědomí všichni obyvatelé, chtělo by se říct bez ohledu na religiozitu a etnicitu, ovšem v řecké interpretaci jsou všichni původem Řekové, maximálně takzvaní slavofonní a další Řekové. Na území dnešního Řecka se rozlišují *Thrakioties*, *Ipiroties*, *Makedonities* a další. Tato makroregionální identita je přítomna i u českých Řeků, potomků přistěhovalců z Řecka z doby občanské války; a v řeckých občanských sdruženích, takzvaných řeckých obcích je dodnes součástí řeckého vzdělání a výchovy dětí. Zatímco Řekové nahlížejí Makedonce jako makroregionální skupinu,⁴² Bulhaři v interpretaci bulharské etnologie klasifikují Makedonce jako jednu z bulharských etnografických skupin, kterou vnitřně dále člení, například Nikolaj Kolev v učebnici *Bälgarska etnografija*.⁴³ V Makedonii se aktuálně věnuje pozornost etnické identitě *Egejciů*, Makedonců původem (často po jednom rodiči) z egejské Makedonie, kteří za občanské války v Řecku uprchli

40 Tamtéž, s. 341, 346.

41 Vidoeski, Božidar: Dialektite na makedonskiot jazik. In: Tomovski, Krum (ed.): *Etnologija na Makedoncite*. Skopje 1996, s. 38.

42 Řecký stát uznává menšiny jen na náboženském principu (muslimové, židé).

43 Kolev, Nikolaj: *Bälgarska etnografija (etnologija)*. Veliko Tärnovo 2002⁶, s. 73.

do tehdejších lidově demokratických zemí a dnes jejich potomci žijí v Makedonské republice.⁴⁴

Další kategorie makedonských **regionálních skupin** představuje různorodý soubor z hlediska velikosti i významu. Společným charakteristickým znakem je skupinové vědomí spolupatřičnosti a odlišnosti od okolí, které se projevuje společným pojmenováním. Navenek příslušnost ke skupině prozrazují pozoruhodné jednotlivosti jazyka, kultury, povahových vlastností, antropologických odlišností, chování a další. Odborný zájem se soustřeďuje na čtyři skupiny: *Mijaci*, *Brsjaci*, *Šopi* a *Mrvaci*. Všechny hovoří jihoslovanskými dialekty a jsou pravoslavní křesťané. **Brsjaci** se vymezují jihozápadní Makedonií (rámcově Kičevo – Veles – Prilep – Bitola), **Mijaci** oblastí Reka v nejzápadnější Makedonii od Šar planiny po Debar a diasporicky osídlují i brsjackou oblast, mimo jiné město Kruševo. Mijaci byl exoetnonym i endoetnonym, od speciálního slova *mija* namísto *nie*, my. Tradiční obživou Mijaků bylo transhumantní pastevectví a také řemesla a obchod provozované jako *gurbet*, sezonní cesty za výtěžkem. Při nich Mijaci prosluli jako dřevorezbaři, malíři fresek a ikon, krejčí, stavitelé, mlékaři, tesaři, výrobci a prodáváci bozy, *kiridžii* (vůdci soumarských karavan). Mijaci si vytvořili autoobraz těch „lepších“ ve srovnání se sousedními Brsjaky, vůči nimž se vymezovali i endogamií a vnějškově dialektem, oděvem, obyčejí, psychickými a antropologickými specifiky. **Šopi** zaujímají velké, nejasně ohraničené území severovýchodní Makedonie, západního Bulharska a jihovýchodního Srbska. Geografické vymezení Šopů komplikuje skutečnost, že vyjma užší Sofijsko, oblast Krivé Palanky a Kratova bylo označení Šopi exoetnonym.⁴⁵ Po první světové válce se Šopi (hlavně z oblasti Vranje v jižním Srbsku) jako kolonisté dostali do Kosovského Pomoraví (občiny Gnjlilane, Vitina, Uroševac), odkud se ale od sedmdesátých let vysídlovali do Srbska.⁴⁶ V posledním čtvrtstoletí se masově rozsídlovali makedonští Šopi, takže dnes spoluvytvářejí etnokulturní charakter středního levobřežního Povardaří (Ovče Pole a oblast řeky Bregalnica). Šopský dialekt je pomezí. V moderní době se Šopi v příslušných státech deklarují jako Makedonci, Bulhaři, Srbové. Po roce 1989 se objevily pokusy vymezit Šopy jako samostatný národ jižních Slovanů, na regionální úrovni se vymezoval takzvaný šopský jazyk, ve kterém se hrála i divadelní představení v srbském městě Dimitrovgrad a Šopi se dočasně stali předmětem bulharsko-srbského sporu; dnes už nejsou politikum. **Mrvaci** žili na jižních svazích Pirinu a v sousedních pohorích, rámcově mezi městy Nevrokop, Melnik, Serres a Drama s centrem

44 Například Monova, Miladina: Makedonskite identiteti: Istoriski, politički i socijalni dimenzii na relacite na isklučuvanje/vklučuvanje pomeđu Egejski a Vardarski Makedonci vo denesna Republika Makedonija. *Etnolog* 12–13, 2009, s. 7–22.

45 Christov, Petko: Granicite na „Šopluka“ i/ili šopi bez granici. In: Sikimić, Biljana (ed.): *Skrivene manjine na Balkanu*. Beograd 2004, s. 71.

46 Vić Zlatanović, Sanja: Power of Categorization: Natives and Incomers in Southeastern Kosovo. *Glasnik Etnografskog instituta* 56, 2008, č. 2, s. 133–145; táž: „Šopovi“ u Kosovskom Pomoravlju. In: Sikimić, Biljana (ed.): *Skrivene manjine na Balkanu*. Beograd 2004, s. 66–82.

v Gorno Brodi (řecky Ano Brondu). Vedle dialektologických zvláštností byli spojováni hlavně se specifickou obživou, železářstvím, které provozovali vedle chovu ovcí, dřevařství a cest za výdělkem. Jejich etnonym se odvozuje od *mrva* – jemný prach z dřevěného uhlí, používaný v železářství. Pohádky Mrvaků se díky terénním zápisům Stefana Verkoviče dostaly do knihy *Lidové povídky jihomakedonské*, kterou vydali Jiří Polívka a Pjotr Lavrov roku 1932 v Praze. Oblast osídlenou Mrvaky přetřela po balkánských válkách řecko-bulharská politická hranice a větší část Mrvaků z řecké strany přesídlila do jihozápadního Bulharska. Zatímco Makedonci považují Mrvaky za etnickou skupinu makedonskou, Bulhaři za bulharskou.

Použitá klasifikace má jistý aspekt hierarchizace. Tu ovšem problematizují některé interpretace původu regionálních skupin. V makedonské etnologii se přijímá, že Torbeši vznikli islamizací části Mijaků,⁴⁷ tedy relativně vyšší kategorie transformací nižší kategorie. Předpokládá se přitom automaticky existence Mijaků a jejich přítomnost v recentních sídlech už v době osmanského dobytí. Současně právě o Mijacích existují v odborné literatuře dvě teorie o tom, že se do svých recentních sídel přestěhovali až ve 14. nebo 15. století, a sami Mijaci mají pověst o svém příchodu po bitvě na Kosově poli.⁴⁸ Ovšem na Balkáně nejsou z raného novověku k dispozici prameny, ze kterých by bylo možné časově upřesnit před-recentní existenci recentních regionálních skupin, jak se to podařilo u některých skupin od 16.–17. století na Moravě. Klasifikaci regionálních skupin komplikují i etnonyma – pojmenování národů, etnických menšin i regionálních společenství, tedy kategorií různého řádu. Hierarchizace regionálních skupin vnáší do etnologické klasifikace optiku moderní doby s dominantní identitou národní.

Téma regionální skupiny a regionálních kolektivní identity a identifikace zaznamenává v poslední době oživený odborný zájem. Nově se rozpracovávají i teoretické a metodologické aspekty tohoto studia, které v pracích z počátku 21. století uplatňují i makedonští autoři. Zároveň se ukazuje, že v makedonském terénu lze i dnes doslova objevit dosud neznámé regionální skupiny.⁴⁹

47 Palikruševa, Galaba: Conséquences ethniques de l'islamisation des Miacs en Macédoine. *Ethnologia slavica* 5, 1973, s. 37–47.

48 Nedelkovski, Bore: Sezonskite dviženija, s. 246.

49 Možnosti dalšího bádání v tomto směru v dnešní době ukázal úspěšný pokus zmapovat všechny regionální etnonymy na malém území Slavište (oblast Krivé reky v „šopské“ oblasti severovýchodní Makedonie): v tamním terénu se podařilo identifikovat sedm regionálních a lokálních etnonym pro tamní makedonské a dvě další pro romské skupiny. Srov. Veličkovski, Dragan: Sovremena sostojba so etnonimite / egzonimite vo Slavište (Krivopalančko). *Etnolog* 11, 2005, s. 22–38.

Македонските регионални групи. Проблеми поврзани со класификацијата, на етноними и колективни идентитети

Авторката се занимава со историјата и современоста на македонските регионални етнокултурни групи. Нивното изучување во македонската национална етнологија таа го споредува со слично изучување во чешката, словачката и бугарската етнологија. За регионални групи етнологијата употребувала и употребува различни термини што се разликуваат во зависност од истражувачките традиции и имаат свој историски развиток. Терминолошките поместувања (племе, етнографски групи, субетнички групи, регионални групи, етнокултурни групи, етнички групи) се поврзани со промени на интерпретацијата.

Во последно време поново предизвикува интрес сфаќањето на регионалните групи како етнички поединци. Регионалните групи се одредуваат со колективен идентитет и спознание на различност, со својот етноним, никаде на светот не се националност. По бројот на своите припадници се релативно помали од нација. Со некои знакови се разликуваат од околната средина и географски опфаќаат почнувајќи од неколку локалитети до макрорегион. Еден од видливите белези е на Балканот и некомпактноста, бидејќи мигрираат, и нехомогеноста што е предизвикана од мултиетничноста и мултикултурализмот на Балканот. Зато овие групи немале на Балканот такво значење за културната карактеристика на регионите како, на пример, во Моравија. Во мултиетничката Македонија честопати во еден регион живееле една до друга една или две регионални групи, неколку национални малцинства и како група неопределени припадници на мајоритниот народ. Такви регионални групи се во Македонија пред се Торбешите и Горанците во областа на Шар планина. Тие се разликуваат религиозно (ислам) додека јазично си запазија генетична сродност со матичната нација. По етноним, идентитет и јазични и културни знаменитости можат да се одредат други четири групи: Брсјаци, Мијаци, Шопи, Мрваци. Повеќето од наведените групи беа во 20-иот век со новите политички граници разделени во неколку држави. На нив имаа влијание и националните агитации однадвор. Затоа некои регионални групи или дел од нив се сметаат како Бугари, Срби или Албанци.

Во етнички комплицираниот Балкан поединци и делови од регионалните групи избирале и избираат различни стратегии за го одредат својот идентитет.

Macedonian regional groups. Problems of classification, ethnonyms and collective identities

The author deals with the history and present situation of Macedonian regional ethnocultural groups. She compares the studies on these topics in the Macedonian national ethnology with the studies in the Czech, Slovak and Bulgarian ethnology. For the regional groups the ethnology used and uses variety of terms, which differ in the diverse national traditions, and all of them have their own historical development. The shift of various terms (tribe, ethnographic group, subethnic group, regional group, ethnocultural group, ethnic group) is accompanied by a change in the interpretation. The conception of regional groups as ethnic subgroups leads nowadays to a new interest in them. Regional groups are delimited by a collective identity, an awareness of dissimilarity and by an ethnonym. Nowhere on the Earth they are a nation, they are smaller than a nation, they differ in a specific characteristic from the surroundings and geographically they cover the area from several localities to a macroregion. On the Balkans their main features are incoherence caused by the migration and heterogeneity caused by the Balkan's multiethnicity and multiculturalism. Hence these groups were not of the same importance in a cultural characteristic of the regions in the Balkan countries as e.g. in Moravia. In

multiethnic Macedonia, one or two regional groups, several ethnic minorities and members of the majority usually lived next to each other. Among the Macedonian regional groups we count particularly Torbeshes and Gorani in the large region of Sharr Mountains, who differ mainly in a religious way (Islam), while they keep a genetic language affinity with their parent ethnic group. On the basis of ethnonym, identity and language and culture specifics four other groups can be delimited: Brsjaks, Mijaks, Shopi, Mrvaks. During the 20th century a majority of these groups was split by new political borders into the new Balkan states. The identities of the members of the regional groups were made complicated by a spreading of modern national identities: the regional and national identities either became hierarchical or they got into a conflict. They were also influenced by national agitations from outside. Therefore some of these groups or parts of them consider themselves or they are considered as Bulgarian, Serbian or Albanian. On the multiethnic Central Balkans individuals or parts of the regional groups chose and choose various strategies of determination their identities.